

МАРКО Ђ. ИВАНОВИЋ

ИЗВЈЕШТАЈ ГРАДОНАЧЕЛНИКА БУДВЕ СТЕФАНА ЉУ-
ВИШЕ ЗАПОВЈЕДНИКУ ДАЛМАЦИЈЕ ЦЕСАРСКО-КРА-
ЉЕВСКОМ МАРШАЛУ ВАГНЕРУ, 24. ОКТОБРА 1869.
ГОДИНЕ

За вријеме аустријске владавине у Приморју избио је Кривошијско-приморски устанак у дијелу Боке и шире у Приморју 1869. године. Непосредни узрок устанку је доношење новог војног закона о домобранству у Бечком парламенту, марта 1869. године. Овим законом стављене су ван снаге старе повластице, према којима је приморско становништво било ослобођено војне службе и свако новачење водило је повреди старих обичаја. До тада је владало у народу увјерење, још од млетачке владавине, да војничка служба понизује слободу човјека.

На основу одредби новог војног закона услиједиле су посебне наредбе по општинама да се изврше пописи војних обавезника за годишта рођена 1847, 1848 и 1849. и одређен је почетак октобра 1869. као вријеме регрутације. Народ је у знак протеста спалио регистре рођених и умрлих (у Маинама и другдје) и одговорио устаничким покретима. На устанак се диглоше: Кривошије са Леденицама, дијелом села из херцеговске општине Каменово и Мокрине (али заједно са Кривошијама у Кривошије), те Жупа (Грбаљ), Маини, Побори и Брајићи.

Још у почетку устанка Побори, уз помоћ Маина, заузели су манастирску тврђаву Стањевић. Устанак је успио. Послије усвајања услова постављених од стране устаника: да нема обавезне службе у војсци, слободно ношење оружја, потпуна амнестија и помоћ у подизању погорелих кућа, цркава и осталог, склопљен је мир између устаника и царевине. Генерал Гаврило Родић у име Аустрије склопио је мир са устаницима: у Кнежлазу са Кривошијанима 11(24) јануара 1870. и у Горњим Маинама са Грбљанима, Маинама, Поборима и Брајићима 19. (1. феб.) јануара 1870. Тиме

је успјешно окончана вишемјесечна борба сељака против моћне аустријске царевине, започета октобра 1869.

Према Самарцићу¹ вође устанка били су „сеотски — народни главари и виђенији људи” а међу осталима истакли су се: у Грбљу поп Митар Зец, Вук Калуђеровић, поп Митар Ковачевић, свештеници Радановић, Ђукић, Рафајловић, затим јеромонах Митрофан Бан, касније митрополит црногорски; из Побора нарочито су се истакли Ђуро и Марко Зец; из Брајића Вукале Шутов Мартиновић, Вукале П. Стојановић, Иво Јовичић и Иво П. Дапчевић, а из Маина Вукале В. Марковић, Нико Ђуров Ивановић и Јово П. Кнежевић.

У вријеме устанка Стефан Митров Љубиша налазио се на дужности градоначелника Будве, а био је и заступник Боке у Царевинском вијећу (Централна скупштина) у Бечу. У вријеме доношења Закона о домобранству није испољавао очекивану активност у његовом спречавању, па је у народу бивао осумњичен „да је он из пуког користољубља пропустио да брани, како му је била дужност, повластице Боке Которске”.² И у току спровођења овог закона остаје чврсто уз царевину организујући као градоначелник чврсту одбрану Будве од устаника, вјерујући да у моћној царевини устаници не могу рачунати на било какав успјех. То потврђује и његов извјештај о догађајима на почетку устанка, упућен намјеснику Далмације фелдмаршалајтнанту Ивану Вагнеру у Котору 24. октобра 1869. Овај извјештај вјерно приказује историјске догађаје који су се одиграли на самом почетку устанка. Из њега се види јасно двојаки однос према устанку: једни, сељаци из устаничких села, одлучни су да бране оружјем давно стечена права, а други, Љубиша са Паштровићима, бранили су царевину.

Извјештај потврђује и историчара Дабиновића, који каже да су устаници, последице освајања тврђаве Стањевића, „дошли пред саму Будву и покушали да продру у град. Хтјели су да ухвате народног заступника Стјепана Митрова Љубишу и да му суде, што је по њиховом мишљењу, изневјерио бокелске интересе бечком ћесару. Љубиша се одмах досјети, да му се ради о глави, те позове у Будву своје вјерне Паштровиће и брани очајно тврђаву кроз петнаест дана, док му напокон дође помоћ царске војске”.³

За неуспјехе у устанку Парламент одлучи да се поведе истрага о устаничким догађајима и одговорности појединаца. За неуспјехе Љубиша је пребацивао влади и њеним органима; водио је говорнички двобој са далматинским намјесником генералом Вагнером. У свом говору Љубиша се потужио што је 27. ловачки ба-

¹ Прота Ђорђе Самарцић, Први кривошијски устанак, Гласник, Котор, 1940, бр. 1-4, ст. 14.

² Антун С. Дабиновић, Позадина бокелског устанка год. 1869, ЈАЗ, књига 237, Загреб, 1929, ст. 77.

³ Исто, Дабиновић, стр. 82.

таљон дигнут из Будве, а из извјештаја се види да је он напустио Будву ратним бродом „Стамбул” у понедељак у 12 сати 18. октобра 1869. Тако је он препуштен немилости устаника и заштићен захваљујући једино војној помоћи паштровског кнеза Перазића (у извјештају се помиње помоћ од 30 војника на челу са Митром Суђићем, истичу се заслуге Митра Рафаиловића и тражено је заузимање граничног положаја на Завали у случају опасности за Будву) „те је у то вријеме сјајних услуга учинио цару и отаџбини⁴) Свој ватрени говор Љубиша је завршио жестоко оптужујући царску власт због недјела казнене експедиције: „Ви сте запалили и разорили 16 напуштених села без икакве ваше стратешке потребе. Ви сте уништили цјелокупну љетину једне покрајине, храну, вино и маслинке, разорили сте 17 цркава, спалили сте три манастира, црквене утваре и ризнице оскрнавили сте продавајући их јавном лицитацијом у Котору и у Будви. Љешеве људске сте оставили 14 дана прождрљивости паса. Хиљадама жена, дјеце и старица кука данас на пепелу својих домова. И, кад се завршило то пустошење, онда је телеграфисано у Беч: ред је повраћен Боки Которској”⁵.

У извјештају за сриједу 20. октобра истиче се да је дошла обавијест о великом скупу устаника код манастира Подластва. Ова вијест је историјски тачна и истога дана, према запису Марка Зеца „састану се у Грбљу, у старом манастиру Подластва, највиђенији домаћини Грбља, Побора, Маина и Брајића на договор о заједничком отпору. Пошто су се сви сложили да ће бранити своје име и своје светиње против мрске Аустрије, то их је парох манастира Подластве поп Митар Ковачевић окупио око иконе Мајке Божје, која се у овом крају особито поштује, и сви скупа, по старом народном обичају, закуну се да ће се јуначки бранити и да један другог издати неће”⁶. Нико Луковић истиче детаљ да је заклетва извршена по старом обичају „за налоњ, на којему је читао јеванђеље, био је привезан дуги мушки појас. Сви присутни држали су се за појас и послѣ прочитаног јеванђеља пронављали су тешку заклетву, ријеч по ријеч, да ће до краја издржати у борби”⁷. Устаници су се договорили да Грбљани освоје утврде Горажду и Тројицу, Побори Стањевиће, Брајићи Космач а Маини Будву.

Љубиша за четвртак 21. октобра, извјештава намјесника Вагнера, да су у 3 сата послѣ подне упућене три мазге натоварене хљебом за војску на Стањевиће, праћене од жена. Истог дана Побори, уз помоћ Маина, крену на Стањевиће. Мазге са

⁴ Исто, Дабиновић, стр. 87.

⁵ Исто као под 4.

⁶ Марко Зеца, Манастир Стањевић у свијетлу бокељског устанка 1869, Гласник, Котор, 1939.

⁷ Нико Луковић, Бока Которска, Цетиње, 1951, ст. 204.

хљебом водила је „Стане Јокова Шофран из Горњих Побора (у народу је познато име Маре Шофран — М. И.)” и устаници „сачекају Стану у Зечевом селу и задрже је намјерно до касне ноћи те јој припријете смрћу, да ништа, ни најмањим знаком не ода и крену с њом према манастиру у глухо доба ноћи”.⁸

Описе ових догађаја, поред напријед цитираног М. Зеца, дао је Предраг Ковачевић⁹ и многи други писци, а сви се они међусобно разликују у описима појединих детаља догађаја. О овим догађајима оставио је и Саво Јовов Марковић забиљешку у Америци а и у народу устаничког краја још и данас препричавају се поједини детаљи тих догађаја. Ипак, из свега објављеног и необјављеног о овим догађајима проистиче да су устаници изненадили брањоце тврђаве Стањевић, на покретном мосту који води у тврђаву одмах је убијен командант поручник Вајс приликом пријема мазгама донесеног хљеба из Будве; затим је један дио устаника ушао преко моста у тврђаву, а други је са погодног мјеста напао тврђаву камењем уз велику повику на предају. Устаници који су ушли у тврђаву заробили су дио оружја и пуцњавом кроз дрвени под приморали су на предају посаду, која је била на горњем спрату, уз обећање да ће им животи бити поштеђени. Поред команданта Вајса погинули су још два војника који су сахрањени на гробљу св. Недјеље у Поборима. Устаници су опљачкали а затим запалили тврђаву Стањевић. Заробљене војнике, везане конопом и рањене, на челу са неvezаном женом убијеног команданта, устаници су предали аустријској команди мјеста код дрвеног моста близу Будве. У Љубишином извјештају се наводи да су војници са тврђаве Стањевић дошли у Будву око 3 сата послје подне у суботу 23. октобра. Дан раније, око 5 сати послје подне, дошло је у Будву 8 војника са 2 рањена од којих је један умро; они су вјероватно успјели побјећи устаницима на Стањевиће и јавили својој команди мјеста да је тврђава пала. Према Ковачевићу¹⁰ посаду Стањевића сачињавала су 33 војника 27. ловачког батаљона и 12 артиљераца.

Касније, за освету убијеног поручника Вајса, војни суд осудио је Јока (Јована) П. Борету на смрт вјешањем. Аустријски војници су га објесили на пазарни дан (петак) на Вељој води близу Будве уз присуство народа. Према општем народном предању, Јоко је невин осуђен и објешен. Наиме, царске власти су похватале многе учеснике устанка и освајаче тврђаве Стањевићи. Након њиховог постројавања, жена убијеног команданта Вајса прстом је показала на Јока да је он убица њеног мужа и суд је, на основу њеног исказа, осудио Јока на смрт. Међутим, поручника Вајса је

⁸ Исто као под 6.

⁹ Предраг Ковачевић, Бокелски устанци против аустроугарске царевине (1848, 1869, 1882), Котор, 1986, стр. 235.

¹⁰ Исто као под 9.

убио један Кнежевић из Побора, који је био рођак Јоков, личили су један на другога, те је дошло до забуне, а Јоко, који није ни учествовао у освајању тврђаве Стањевића, није хтио просочити свога рођака. Јоков син Томо, видјевши оца објешеног, као младић, скренуо је с ума и почео се дружити са Ивом Војиновим (званим Иво Врана) од којих потичу многе догодовштине.

Устаници су покушали освојити тврђаву Космач и Будву, али им то није успјело због јаким посада и помоћи која им је придоласила. Заслужује пажњу детаљ да су устаници били донии један трешњев топ, направили му шанац на Мијело Мало на брду Кошљун у залеђу Будве, да би напали Будву. Топчија је био неки Врбица из Црне Горе. Прва граната пала је у Мочаник близу св. Петке у поље будванско, друга је пала исто у поље близу каменог моста повише Будве, а приликом паљења трећег хица топ се распао. Шанац је до данас сачуван и служи за успомену нараштајима.

Пад тврђаве Стањевић, један је од најважнијих догађаја устанка, снажно ће одјекнути дијелом Европе и утицати на помисао самог цесара Фрању Јосипа да одустане од свог путовања у Цариград и у Египат на отварање Суецког канала.

Овај извјештај се први пут објављује и доприноси историјској науци о утврђивању стварних догађаја који су се збили у првим данима устанка Грбљана, Маина, Побора и Брајића 1869.

Оригинал Љубишиног извјештаја чува се у Ратном архиву у Бечу, писан је на талијанском језику, а његове фотокопије до- нио је Јоко Н. Дагчевић, родом из Брајића, којему се захваљујемо.

Eccellenza!

Lunedì 18 corrente verso il meriggio si sono imbarcati sul vapore del Lloyd austriaco »Stambul« tutti gli artiglieri che si trovavano in questa città, come pure tutti i gendarmi dei due appostamenti di questo distretto. Sul vapore di guerra s'imbarcò il 27 battaglione cagione di Budua erasi limitata così a circa quaranta uomini del suddetto battaglione comandati da un c. r. tenente ed il comando militare aveva assunto il c. r. capitano di piazza Metz.

Appena partita la truppa io mi misi d'accordo col sullodato comandante per prendere delle misure preventive. Furono chiuse le porte di città dalla parte di terra e fulanciato a quelle di marina un forte servizio per impedire ai villici l'ingresso con armi, dacchè partita la gendarmeria noi non avevamo più forza competente eseguire l'ordine che vietava il porto delle armi. All'uffiziale d'ispezione io feci aggiungere due membri del consiglio comunale in servizio permanente di giorno e di notte, e feci pubblicare delle dispo-

sizioni di polizia nell'interno della città per evitare confusioni, notizie false e baruffe.

Martedì nessun villico venne in città tranne le donne, che portano a vendere il latte. Il telegrafo agiva in ogni senso e pareva che la tranquillità sarebbesi conservata. La sera ricevevi un dispaccio telegrafico dal capitano distrettuale di Cattaro che mi comunicava: progredire la *spedizione verso Dragalj* senza incontrare opposizione e fui lieto di darne parte al comandante militare e alle famiglie militari rimaste qui. Siccome in paese / come al solito in tempo di trambusto / si spargevano varie notizie esagerate e false sul conto della spedizione, così feci pubblicare a tamburo battente che sarebbe arrestato chiunque spargesse notizie che non vengono dall'autorità competente. Alle otto feci chiudere bettole alle 10 i caffè.

Mercoledì, essendomi stato riferito dal segretario comunale di Zuppa che si era tenuto un grande assembramento degli Zuppani a *Podlastua* presso quel convento e che l'inquisito lattitante *Ivo Radov Bojković* (domiciliato a *Cetinje*) abbia esortato gli Zuppani alla resistenza promettendo aiuto dai *Montenerini*, feci radoppiare la sorveglianza. Verso sera mi fu riferito da una donna di Zuppa, che portava legna a vendere, che era stato deciso in quel assembramento di prendere Budua di soppiato talché ho dovuto stare col Comando Militare tutta la notte al bastione *Grandenigo* per sorvegliare la strada di Cattaro e Jasi-Mogren.

Intanto il telegrafo agiva ancora ed i pedoni venivano regolarmente da *Stanjević*, *Kosmač*, *Spiridione* con lettere militari e per le provviste della carne.

Giovedì verso le tre p. m. partivano da Budua tre muli carichi di pane erariale per *Stanjević* scortati da donne. La notte passò tranquilla e dalla parte di Zuppa non si ebbero notizie di sorta a motivo di un tempo orribilmente perverso. Venerdì all'una antimeridiana il consigliere di ispezione mi fece conoscere che una ventina di schioppettate erano state tratte a *Maini Mezzo*. Mi sono recato al bastione col comandante *Metz* e sino alle quattro altro allarme non fu inteso. All'alba mi fu riferito che le donne di fuori che portavano latte venute presso le porte di città furono richiamate indietro da un'altra donna che le correva dietro. Alle 8 a. m. mi fu riferito da *Rade Subotić* che una ragazza di *Pobori* abbia raccontato che la sera passata fosse stato espugnato il forte *Stanjević*. Ordinai che mi sia condotta la ragazza, ma dessa era già ripartita. Alle 9 circa mi recai fuori della città per sentire ulteriori notizie ed intanto voleva telegrafare a Cottaro questa prima notizia ma il filo era interrotto. Tutto ad un tratto forti scariche di schioppi s'intesero a *Maini* di mezzo ed io vidi a *Lovornik* sopra le case di *Laze* un accampamento di circa 80 persone con una bandiera rossa, che distinsi della milizia terriera. Spedii subito una gaeta a sei rimi a Castelnuovo con un telegramma aperto invitando la prima autorità austriaca di spedirlo. Alle 10 mi fu confermata la presa di *Stanjević* dalla moglie di *Niko*

Ruzzović che tornando da Cattaro l'aveva, intesa dagli Zuppani, i quali assembrati a Podlastva avevano allor allora svaleggiata la posta e minacciato di assalire Budua. Allora spiccai un telegramma colla linea internazionale pregando il nostro console di Scuttari di curarne la spedizione.

D'accordo col comandante militare, col giudice distrettuale e coi più benevisi cittadini feci prenottare tutti gli individui atti a portare le armi, dividendoli in squadre, affidando il comando di queste a gente esperta e fida ed intanto telegrafai al podestà di *Pastrovichio* che mi mandasse qualche soccorso e vedendo la città attaccata occupasse coi suoi fidi il confine di *Zavala* per imporre agli insorti il podestà mi spedì subito undeci uomini con una barca e ne voleva spedir ancora ma io ne sospesi la spedizione sino ad un reale bisogno. Feci, sempre d'accordo col comandante *Metz* baricare ambe le porte della città ed essendo stanca la piccola guarnigione diedi in ajuto quaranta cittadini per il servizio militare. Verso mezzodì fù veduta sventolare una bandiera Zuppana sul punto più eminente del monte *Salvatore* immediatamente sopra la città. Si scorgevano assembrati venti uomini circa che trasportavano cataste di frasca. Credetti che volessero approfittare del primo bujo per dar fuoco alla molta legna erariale che si trova depositata fuori di città attacco le mure (!) e pregai il comandante di far radoppiare in quel punto la sorveglianza.

Alcuni minuti dopo il meriggio arrivava qui il vapore del *Lloyd Smirne* che ci portava la notizia essere l'Eccellenza Vostra ritornata a Cattaro. Il comandante militare *Metz* gli ordinò di ritornare a Castell Nuovo per chiedere ajuto. Questo vapore che prese a bordo l'agente portuale *Zaccaria* non tornò più a Budua.

Intanto forti schioppettate si sentivano in tutte le direzioni di Zuppa e Maini. Il panduro di *Kosmač* non ci contò niente di nuovo e pareva che colà non si conoscesse la resa di *Stanjević*. Alle 5 p. m. otto cannonieri e cacciatori vennero da *Stanjević*, ci portarono la triste notizia della reisa di quel forte, e condussero due feriti, dei quali uno è morto, l'altro leggermente ferito.

Avvicinandosi la notte presi altre disposizioni per l'ordine interno e col comandante militare stava al torione *Grondenigo*, quando mi fù annunziato che una racchetta in mare dietro *Platomoni* segnava l'arrivo di un legno di guerra. Poco dopo *Andreas Hoffer* giunse in porto col 27 battaglione cacciatori e con una batteria di racci alla *Congrave*. Feci dalla mia gente sgombrare le baccate dalla porta mare e con una scaila telegrafica entrare in città il capitano *Friess* con alquanti soldati. Mandai colla dei marinai per armare le barche di remi e trasportare il battaglione in terra, come pure spedii il pilota *Spiridone Petrović* per aiutare la cannoniera ad armeggiarsi bene. Alle 4. a. m. il battaglione era entrato in città. Mi unii col c. r. maggiore *Toms* e sino alle sette della mattina abbiamo occupato nel garantire i punti più deboli della città allogare le sentinelle ecc. Alle

7 io spediva un pedone per Cattaro con un dispaccio in ziffre del prelodato maggiore, ma gli insorti lo rapirono. Il pedone mi disse che avevano abbruciato i pali del telegrafo.

La mattina del sabato la cannoniera fece tiri contro in campo degli insorti a Maini dove si vedevano sventolare le tre bandiere di *Maini*, *Pobori*, e *Braići* e la batteria dei racci tirò contro altri assembramenti. Rimase ferito il Monterino Ćiriak Novaković che girava nelle vicinanze della città. In alba mi recai a bordo del Hoffer per istruire il comandante sulle varie località dei dintorni e minacciando un uragano boreale gli spedii nuovamente il pilota Petrović per cangiare il primiero ormeggio.

Alle ore tre p. m. circa entrarono in città i soldati di Stanjević ed alle 3 1/2 il muratore Nicolò Fabris che stà fabbricando la chiesa di Braić. Egli mi raportò che il giorno precedente i Braićani si sono uniti cogli insorti di Pobori e Maini dietro istigazione dei nostri inquisiti criminali Luka Jovov e Joko Bogdana Martinović dimoranti nel Montenero i quali promisero ajuti dal Montenero. Mi soggiunse che fosse stata intenzione di introdursi di soppiatto a Kosmač e così estipugnarlo e che il Fabris aveva avvertito l'uffiziale di chiudere per tempo il forte.

Alle 4 ore il c. r. maggiore Toms mi fece schierare le squadre dei cittadini ed i trenta Pastrivichiani che cil sono stati mandati in ajuto dal podestà di Pastrovichio in due riprese. Egli emise gli ordini necessari sul modo di contenersi in di attacco.

Alle ore 9 di sera appena ispezionati i posti in unione al comandante Toms e colcati alcuni cittadini nei luoghi i più esposti si videro masse di uomini scendere il monte Salvatore ed avvicinarsi alla città. Poco dopo gli insorti fecero tiri contro il vapore e la città. Circa cento uomini si accantonarono a Stražnica Trojstvo dopo aver rapito 150 pecore al nostro colono Mićo Nikolić. Dessi facevano un vivo fuoco contro l'Andrea Hoffer in modo che abbiamo udito il rimbombo del fumarolo che era percosso dai proiettili. Allora l'equipaggio della cannoniera aprì un fuoco di moschetteria ed in alcuni minuti gli insorti dovettero ritirarsi su per il monte Salvatore, da dove poi discesero dalla parte di Jassi-mogren verso il bastione *tamburo* che è per così dire il nostro talone d'Acchile. Ma il tamburo era intanto guarnito di un'intera compagnia di uomini e di una parte dei bravi Pastrovichiani che condotti dal vecchio ex podestà Mitar Sugjić si unirono al militare e fecero fuoco in modo che alle 2 del mattino l'inimico taque. Una patrola gell' Holfer colpì il fuoco dove gli insoperti arrostitavano alcune delle predate pecore.

Dopo le ore 6 del mattino l'Hoffer è partito per Castelnuovo per dar notizie all' Eccellenza Vostra e mandarci ajuto.

Budua non ha nessun pezzo di cannone ed io temo che gli insorgenti trasporteranno a Jassi — Mogren i tre pezzi presi a Stanjević e che ci recheranno dei dani se l'Hoffer non arriva prima di sera.

La giornata è passata tranquilla. Abbiamo sepolito cogli onori militari l'artigliere defunto. Alle ore quattro p. m. a nostra veduta gli insorti talliavano il filo telegrafico che ci congiungeva con Pastrovichio.

Intante è arrivato lo *Streiter* che ci portò tre cannoni. Devo lodarmi molto del capitano di *Piazza Metz* il quale prima dell' arrivo del battaglione con indefesso zelo si è prestato alla difesa del paese.

Tutti i cittadini senza distinzione si prestarono con abnegazione ai miei ordini. Specialmente *Demetrio Rafailović* merita tutta la mia gratitudine per l'opera attiva sia nel dirigere le squadre, sia nell' armeggiare barche, sia nel servizio interno.

Il podestà di Pastrovichio col mandarmi trenta fidi in soccorso condotti dal bravo Mitar Sugjić ha suggellato col fato l'antica lojalità del suo paese verso l'Austria.

Mi onoro di innalzare a Vostra Eccellenza il presente del tagliato rapporto e la scongiuro di mandarmi qualche cassetta di munizione con cartocci ala vecchia, se non può spedirci per ora maggiori ajuti.

Resto con stima ed ossequio.

di Vostra Eccellenza

devotissimo servo

St. Ljubiša

podestà

Adresa: A Sua Eccellenza cavaliere de Wagner i. r. tenente maresciallo, luogotenente della Dalmazia ecc., ecc in Cattaro.

ИЗВОД ИЗ ИЗВЈЕШТАЈА СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ

ОД 24. ОКТОБРА 1869. Г.

Понедељак, 18. октобра. У 12 сати укрцали су се на ратни аустријски брод Лојда „Стамбул“ сви артиљерци, жандарми и 27. ловачки батаљон; брод је испловио из Будве у непознатом правцу. У гарнизону Будве остало је око 40 војника под командом капетана Меца. Предузете су мјере ради спречавања оружаним сељацима уласка у град.

Уторак, 19. октобра. У град није дошао ни један сељак, осим жена за продају млијека. Предвече примљена је телеграфска вијест из Котора, према којој казнена експедиција према Драгаљу напредује не наилазећи на отпор.

Сриједа, 20. октобра. Од секретара Жупе стигло је обавјештење да се одржава велики скуп близу манастира Подластва, а касније, преко једне Грбаљке, долази вијест да је на скупу одлучено да се на препад заузме Будва. Градоначелник са војном командом остаје на бастioni Градениго цијелу ноћ, надгледајући пут од Котора и Јаза-Могрена. Телеграф је радио, а курири су редовно долазили са утврда Стањевића, Космача и Спиридиона,

Четвртак, 21. октобра. У 3 сата послје подне отишле су из Будве три мазге са хљебом за војску на Стањевиће, праћене од жена.

Петак, 22. октобра. Око 1 сат послје пола ноћи дошла је вијест да се чуло двадесетак пуцњева у Средњим Маинама. У 8 сати Раде Суботић

саопштава да је једна дјевојка из Побора донијела вијест о паду Стањевића. Прекинуте су везе са Котором. Око 9 сати чули су се пуцњевци у Средњим Маинама и виђена је црвена застава са око 80 људи у Ловорнику изнад Лаза. Послат је отворени телеграм чамцем са 6 весала у Кастел Нови. У 10 сати потврђена је вијест о паду Стањевића од жене Ника Руџовића. Затим је послан телеграм међународном линијом аустријском конзулу у Скадру. Сви људи способни за оружје организују се у одбрани града. Градоначелник шаље телеграм кнезу да са својим Паштровићима заузме гранични положај Завале и спријечи устанике ако нападну град. Кнез је послао у помоћ чамац са 11 људи. Прије подне видјела се жупска застава на врху Спаса, непосредно изнад града. Одмах послѣ подне стигао је параброд „Смирна”, који је донио вијест да се Вагнер вратио у Котор, а командант мјеста Мец вратио је брод за Кастел Нови да тражи помоћ, али се више није враћао у Будву. У 5 сати послѣ подне дошло је 8 војника из Стањевића; са собом су донијели два рањеника од којих је један умро. Предвече стигао је ратни брод „Андреас Хофер” са 27. ловачким батаљоном и једном батеријом са којима је осигураван град. Ухваћен је курир послат за Котор.

Субота, 23. октобра. Ујутро са ратног брода пуцало се топовима на устанике у Маинама, гдје су примијећене три заставе од Маина, Побора и Брајића. Око 3 сата послѣ подне ушли су у град војници тврђаве Стањевића. Пола сата касније донио је вијест Никола Фабрис, који је зидао цркву на Брајићима, да су се претходни дан сјединили Брајићи са устаницима Побора и Маина и да имају намјеру да се тајно увуку у Космач. У 4 сата царски мајор Томс наређује разврставање грађана и 30 Паштровића, послатих од кнеза у чете. Устаници у великом броју са Спаса пуцају на ратни брод и град, али након топовске паљбе са брода морали су се повући.

Недјеља, 24. октобра. У 6 сати ратни брод „Андреас Хофер” отпловио је за Кастел Нови ради тражења помоћи. Сахрањен је артиљериста уз војне почасте. Устаници су посјекли телефонску жицу која повезује Будву са Паштровићима.

На крају се истичу заслуге Митра Рафаиловића у вођењу чете опскрбљивању чамаца и унутрашњој служби; уједно одаје признање паштровском кнезу због слања 30 Паштровића на челу са Митром Суџићем — тиме је показао лојалност свога мјеста према Аустрији.